

SAMARQAND SHIA JAMOALARI AN'ANALARINING MAHALLIY XUSUSIYATLARI

*Nig'matullayev Ibrohim Ma'ruf o'g'li, O'zbekiston xalqaro
islomshunoslik akademiyasi tayanch doktoranti*

LOCAL PECULIARITIES OF THE TRADITIONS OF SHIA COMMUNITIES OF SAMARKAND

*Nigmatullaev Ibrokhim Maruf ogli, doctoral student of
International Islamic studies academy of Uzbekistan*

ЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТРАДИЦИЙ ШИИТСКИХ ОБЩИН САМАРКАНДА

*Нигматуллаев Иброхим Маруф оглы, докторант
Международной исламской академии Узбекистана*

Annotatsiya: Maqolada Samarcand shia jamoalarining turmush tarzi, bayramlari, urf-odatlari, an'ana va marosimlari dala tadqiqotlari o'tkazish orqali tadqiq etilgan. Shuningdek, Samarcand shia jamoalarining "Ashuro", "shome g'aribon", "Bibi mushkulkushod", "xinobandon", Navro'z, "qoshchinon" kabi marosimlarni o'tkazishdagi yondashuvlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: shia jamoalari, bayram, urf-odat, an'ana, marosim, "Ashuro", motam, gulob.

Abstract: The article gives information as to the lifestyle, holidays, customs, traditions and rituals of shia communities in Samarkand through field research. Additionally, the study analyzes the approaches of Samarkand's shia communities in conducting various ceremonies such as "Ashura", "shome gharibon", "Bibi mushkulkushod", "khinobandon", "Novruz" and "koshchinon".

Keywords: shia communities, holiday, customs, traditions, ceremonies, "Ashura", mourning, rose water.

Аннотация: В статье на основе проведенных полевых исследований изучены образ жизни, праздники, обычаи, традиции и обряды шиитских общин Самарканда. Также проанализированы подходы самаркандинских шиитских общин к проведению таких обрядов, как "Ашура", "шоме гарибон", "Биби мушкулкушод", "хинобандон", "Навруз", "кошчинон".

Ключевые слова: шиитские общины, праздники, обычаи, традиции, обряды, "Ашура", траур, гулоб (розовая вода).

Kirish. O'zbekistonning asosan Buxoro va Samarcand shaharlarida yashovchi shialar o'zlarini eroni deb ataydilar. Bugungi kunda Samarcandda ularning soni qariyb 200 mingtani tashkil etadi. Eroniyalar o'zlarining lingvistik xususiyatlariga ko'ra forsiylar hisoblanib, ular ikkiga: tojikcha va turkcha (o'g'uz) tillarga bo'linadi. Buxoroda fors tilida so'zlashuvchi eronliklar istiqomat qiladi, turkiyzabon eronliklar esa Samarcandda yashaydi. Samarcandda Eron yerlaridan kelgan Ozarbayjon turklari yashaydi va mahalliy xalq ularni "pirsiyon" deb ataydi. Hozirgi kunda ulardan ba'zilarining pasportlarida etnik millatlari fors deb yozilgan [1].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. O'zbekistonda shia jamoalari to'g'risidagi tarixiy ma'lumotlar I.P.Petrushevskiy [2], O.A.Suxareva [3], V.P.Litvinov [4], V.O.Leshenko [5], Y.Averyanov va E.Seitov [6], A.B.Djumayev [7] kabi sharqshunos hamda islomshunos olimlar tadqiqotlarida ko'zga tashlanadi. O'zbekistonlik olimlardan Sh.Toxtiyevning "Markaziy Osiyoda shia jamoalarining shakllanishi va o'ziga xos xususiyatlari" nomli dissertatsiyasida mavzuga doir ayrim ma'lumotlar uchraydi [8].

Muhokama va natijalar. Ashuro Islom taqvimidagi muhim kunlardan biri bo'lib, ayniqsa shia jamoalari an'analarida muhim o'rinn tutadi.

<https://orcid.org/0009-0007-2342-4358>

e-mail:
nigmatullayevibrohim52@gmail.com

Mazkur kun 680-yilda Karbalo jangida Muhammad Payg‘ambar (s.a.v.)ning nabirasi Imom Husayn ibn Alining shahidligi xotirasiga bag‘ishlangan. Mazkur motam marosimi “Muhammarram” oyida (680-yil 10-oktyabr) kuni Karbaloda shahid bo‘lgan musulmonlarni, ayniqsa Imom Husaynni xotirlash uchun qilingan motam marosimi hisoblanadi.

Samarqand viloyati Panjob masjidida ayollar uchun “Ashuro” kuni munosabati bilan o‘tkaziladigan marosimlar bomdoddan so‘ng o‘tkazilib, unda ishtirot etuvchilarining asosiy qismini yoshi katta ayollar tashkil qiladi. Yoshlar esa marosimda yordamchi sifatida ishtirot etadi. Marosimni o‘tkazishga Bibi xalfa – otinoyi rahbarlik qiladi. Marosim davomida marsiyalar o‘qiladi, sinazani qilinadi. Marosim ishtirokchilariga non va uzum (odatda mayiz) tarqatiladi [9].

Erkaklarda Muharram oyi kirib kelishi bilan “Ashuro” kuni munosabati bilan o‘tkaziladigan motam marosimlari kechqurun xufton namozi o‘qib bo‘lingandan so‘ng yarim kechagacha qirq kun davomida amalgga oshiriladi. Marosim paytida qatnashuvchilariga gulob suvi sepiladi. Bundan ko‘zlangan maqsad ishtirokchilarining marosim paytida vujudga keladigan g‘am-qayg‘u va iztiroblarini yengillashtirish hisoblanadi. Mazkur gulob maxsus gul – guli Muhammadiydan tayyorlanadi. Ma’lumotlarga ko‘ra, mazkur gul Imom Husaynning teri to‘kilgan joydan o‘sib chiqqan, deb qaraladi. Marosim davomida sepiladigan gulobga mushk-u ambar aralashtiriladi. Panjob masjidida o‘tkazilgan motam marosimlarida ishtirokchilarining deyarli hammasi qora libos kiyib olgan bo‘lib, ulardan ba’zilarining old tarafiga “yo Ali”, orqa tarafiga esa “xodimul Husayn” deb yozilgan edi. [9].

“Ashuro” marosimining asosiy tadbirini o‘tkazish uchun erkaklar Muharram oyining 10-kuni bir joyga yig‘ilib, ravzaxonlik qilinadi. Karbalo fojiasi tarixi hikoya qilinadi, sinazani qilinadi. Marosimlar peshin (zuhr) namoziga qadar davom etadi. Namoz o‘qib bo‘lingach, “ziyorati ashuro” o‘qiladi. Bu “Ashuro” kunining maxsus duosi hisoblanadi. “Ziyorati ashuro” o‘qib bo‘lingach, ba’zilar “Sayyid Ibrohim” ziyoratgohini ziyorat qiladilar.

“Ashuro” marosimi kuni taomlardan osh damlanadi, sho‘rva qaynatiladi. Avvallari marosim davomida ishtirokchilarga novvotli shirin choy

tarqatilgan va u “nushi imomat” deb atalgan. Unga, albatta, gulob qo‘shilgan. Bugungi kunda esa mazkur odat yo‘qolib ketgan. “Ashuro” kunining ertasiga kechqurun “shome g‘aribon” (g‘ariblar kechasi) kuni o‘tkaziladi. Unda Karbalo bilan bog‘liq tarixiy voqealar ketma-ket navbatli bilan hikoya qilinadi.

O‘zbekiston – Eron do‘stlik jamiyati raisi G‘ulomov Ravshan (Ravshan polvon, 1960-yil tug‘ilgan)ning bergan ma’lumotlariga ko‘ra, Samarqand va Buxorodagi shia jamoalari “Ashuro” kunini bir kunda nishonlaydi. Muharram oyining boshlanishi, “Ashuro” kunini belgilash va “Ashuro” bilan bog‘liq bo‘lgan “arbain” ziyorati Eronni bilan mufoviquqlashtiriladi. Qolgan barcha bayramlar, urf-odatlar, an’ana va marosimlar mahalliy xususiyatlardan kelib chiqib amalga oshiriladi.

Samarqand shia jamoalarida Navro‘z bayrami ilgari qariyb qirq kun bayram qilingan bo‘lib, jiyda gullaguniga qadar davom etgan. Bugungi kunga kelib, mazkur bayram bir hafta davomida nishonlanadi. Barcha xonardonlarda “Haft sin” dasturxoni bezatiladi. Navro‘z kun va tun tengligi, yangi yil sifatida bayram qilinadi. Bayram erta tongdan boshlanadi. Dastlab qabristonga borib, marhumlar haqiga duoyi fotiha qilinadi, so‘ngra barcha yoshi ulug‘lar ziyorat qilinib, ularning holidan xabar olinadi. Mazkur ziyorat amalgga oshirib bo‘lingach, qarindosh, qo‘ni-qo‘shnilar bir-birining xonardoniga tashrif buyuradi. Navro‘z bayrami munosabati bilan turli xil tadbirlar uyushtiriladi, xo‘roz urishtiriladi, konsert uyushtiriladi, xom tuxum urishtiriladi, kurash tushiladi. Kurash tushuvchi polvonlar uchun osh damlanadi. Mahalliy aholi tomonidan Navro‘z tadbiri o‘tkaziladigan maydonlar bezatiladi. Tuxum urishtirish faqatgina mazkur hududdagi shia jamoalariga xos bo‘lib, mazkur musobaqa Eronda amalgga oshirilmaydi. Navro‘z bayramida amalgga oshiriladigan eng muhim va ezgu ishlardan biri urishganlarni yarashtirish, gina-kuduratlarni unutish, qarzlarni uzish hisoblanadi.

“Qoshchinon” ayollar tomonidan o‘tkaziladigan marosim bo‘lib, qizlarni nikoh marosimiga (kelinlikka) tayyorlash hisoblanadi. Marosim davomidan ip bilan qosh terilib, yuz tozalanadi. “Xinobandon” nikoh to‘yi bilan bog‘liq marosimlardan biri bo‘lib, kuyovning yaqinlari tomonidan kelinning uyida amalgga oshiriladi. Kelin milliy kiyimlar bilan qaytadan kiyintirilib, xina

qo'yiladi. Kelin va kuyovning boshida Qur'on ushlanadi, suv ichiriladi, oynaga qaratiladi.

Navro'z bayramidan bir kun oldin ham erkag-u ayol xina qo'yadi. Shuningdek, Ramazon va Qurbon hayitidan oldin ham ayollar qo'llariga xina qo'yadilar. Shia jamoalarida barcha bayramlar umumiyl nom bilan "hayit" deb atalib, mazkur bayramlardan oldin ham qo'llarga xina qo'yiladi [9].

Farzand tug'ilganda amalga oshiriladigan eng muhim vazifalardan biri, bu unga munosib ism tanlash hisoblanadi. Shia jamoalarida bugungi kunda arabiyl ismlar qo'yish urfga kirgan bo'lib, ulardan eng mashhurlari, Ahmad, Ali hisoblanadi. Gaxvora bandon farzand tug'ilishi bilan bog'liq marosimlardan biri bo'lib, beshik to'yga to'g'ri keladi. Gaxvora bandon chaqaloq bir yoshta to'lganda yoki olti oylik bo'lganda amalga oshiriladi. Chaqaloqning yoshi katta kayvoni ayollar tomonidan beshikka qo'yilishi ham mazkur marosimning bir qismi hisoblanadi. Chaqaloqning qorin sochi olinishi ham mazkur marosimda amalga oshiriladi yoki chaqaloq yetti kunlik bo'lganida ham qilinishi mumkin. Aqiba qilib, qo'y so'yiladi.

Bibi Mushkulkushod marosimi (o'zbekcha "mushkul" - qiyinchilik, "kushod" - yechim, ya'ni "qiyinchiliklarni hal etuvchi"). Ushbu marosim insonlarning biror-bir narsaga ehtiyoji bo'lganida, qandaydir istagi amalga oshishini niyat qilganida yoki kasallik paytalarida o'tkaziladi. Bibi Mushkulkushod marosimi istalga paytda o'tkazilishi mumkin. Bibi Mushkulkushod ayollar tomonidan o'tkazilib, marosim davomida "Yosin" surasidan tilovat qilinadi. Non yopilib, barchaga tarqatiladi. Marosimda Ali (r.a) vosita qilinib, niyatlarining amalga oshishi Allohdan so'raladi [9].

Muhammad Payg'ambar (s.a.v.), Fotimayi Zahroning, imomlarning tug'ilgan kunlari va vafotlari ham alohida ahamiyatga ega bayramlardan sanaladi. Shuningdek, Ali (r.a.) va Fotimayi Zahroning to'ylari kuni ham bayram sifatida nishonlanadi.

Shia jamoalarida dafn marosimida marhumning oldida navxaxonlik va ravzaxonlik qilinadi. Dafn marosimi an'analaridan biri "uch oqshomi" bo'lib, mazkur marosim marhum vafot etganidan uch kun o'tgach amalga oshirilib, unda marhumga atab Qur'on tilovat qilinadi. Uni o'tkazilish majburiy ishlardan biri hisoblanadi. Mazkur marosim so'ngida "bel ochdi" qilinadi,

ya'ni janozada bel bog'laganlar qiyiqchasini yechadilar [9].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Samarqand shia jamoalarini tomonidan o'tkaziladigan "Ashuro", "shome g'aribon", "Bibi mushkulkushod", "xinobandon", Navro'z, "qoshchinon" kabi marosimlar ularning hayotida muhim o'rinn egallab, bugungi kunga qadar saqlanib qolgan.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Тохтиев Ш.Р. Краткая история самарканских и бухарских «Ираны» // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – №. 33 (287).
2. Петрушевский И.П. Ислам в Иране в VII-XV веках. Курс лекций. – Л.:, Изд. Ленинградского Университета, 1966.
3. Сухарева О.А. Бухара. XIX - начало XX в. (Позднефеодальный город и его население). М., 1966.
4. Литвинов В.П. Исторический опыт Российского государства в организации и регулировании паломничества мусульман Средней Азии. Дис. ... докт. ист. наук. – Елец: 2019.
5. Лещенко В.О. Шиитская ритуальная практика самобичевания: культурный и религиозный аспекты // Проблемы современного востоковедения [Электронный ресурс]: материалы III Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 29–30 июня 2023 г. / Белорус. гос. ун-т; редкол.: В. Р. Боровой. – Минск: БГУ, 2023.
6. Аверьянов Ю., Сеитов Э. Обрядовая жизнь шиитов ирони Бухары по данным полевых исследований // Оазисы Шелкового пути: современные проблемы этнографии, истории и источниковедения народов Центральной Азии: К 100-летию доктора исторических наук Балкис Халиловны Кармышевой, 2018: сб. науч. ст. / отв. ред. Котюкова Т.В. – М., 2018.
7. Джумаев А.Б. Традиция ашуро у иранцев Бухары как социокультурный и художественный феномен // Мир ислама: история, общество, культура. Мир ислама: история, общество, культура: Тезисы докладов II Международной научной конференции. 28–30 октября 2010 г.
8. Toxtiyev Sh.R. Markaziy Osiyoda shia jamoalarining shakllanishi va o'ziga xos xususiyatlari [Matn]: monografiya / Sh.Toxtiyev. – Toshkent. Bookmany print, 2022.
9. O'zbekiston Respublikasi Din ishlari bo'yicha qo'mitasining 2025-yil 27-iyundagi 02-02/02/1/1846-sonli xati asosidagi dala taddiqoti materiallari. – Samarqand viloyati, O'zbekiston – Eron do'stlik jamiyati Panjob masjidi, Murod Avliyo masjidi, 2025-yil 4–6-iyul.